

Verwijs je mij naar de geschiedschrijvers? Allen verklaren eenstemmig: het noodlot heeft geweld dat dit of dat geschiedde; dat koninkrijken vernietigd of gegrondvest werden, heeft het noodlot geweld. Naar de filosofen? wier grootste zorg is, tegen de publieke opinie in de waarheid aan het licht te brengen en staande te houden. Maar ook al zijn zij uit een kwalijke zucht tot wedijver bij de meeste vraagstukken verschillende wegen ingeslagen, toch hebben allen bij het begin van deze ene weg, die naar het noodlot leidt, een wonderbaarlijke eensgezindheid aan de dag gelegd.

Bij het begin van de weg heb ik gezegd, want ik wil niet ontkennen dat deze zich spoedig in verschillende paden heeft gesplitst, die ik toch allemaal tot de volgende viersprong meen te kunnen terugvoeren: het astrologische, natuurlijke, dwingende en ware noodlot. Van deze vier zal ik een korte uitleg geven door op ieder pad als het ware een voet te zetten, want over het algemeen heerst hier nogal verwarring.

Hoofdstuk 18

Korte verklaring met definitie en beschrijving van de eerste drie categorieën van het noodlot. Korte en vluchtige verontschuldiging van de Stoïcijnen

Onder astrologisch noodlot versta ik datgene wat alle handeligen en gebeurtenissen aan de invloed der planeten en de stand der sterren hecht verbindt en verknoopt. De Chaldeëen en de sterrenwichelaars hebben hiernee een begin gemaakt en in de filosofie werd deze leer gegrondvest en onderschreven door de opperste Mercurius, die fijnzinnig en met reden voorzienigheid, noodzakelijkheid en noodlot als volgt heeft onderscheiden⁴³:

Voorzienigheid is het volmaakte en absolute inzicht van de hemelse godheid, waaraan twee vermogens verbonden zijn, noodzakelijkheid en noodlot. Het noodlot is ondergeschikt aan de voorzienigheid en de noodzakelijkheid, maar de gesterten op hun beurt aan het noodlot. Niemand kan immers aan de macht van het noodlot ontsnappen of zich aan de macht en de invloed van de sterren onttrekken. Zij vormen de wapens en de werktuigen van het noodlot, op wiens bevel zij jegens de natuur en de mensheid alles volvoeren en uitvoeren.

Op datzelfde narrenschip vaart (o schandvlek van de christelijke naam!) praktisch het gehele astrologendom. * Onder natuurlijk noodlot versta ik de orde van natuurlijke oorzaken, die (bij afwezigheid van enige belemmering) door hun eigen kracht en natuur tot een vast en identiek gevolg leiden. Deze opvatting werd door Aristoteles gehuldigd, als je tenminste Alexander van Aphrodisias⁴⁴, zijn betrouwbare commentator, mag geloven, en tevens door Theophrastus⁴⁵, die zonder omwegen schrijft: het noodlot is de natuur van ieder ding.

Dat een mens een mens verwekt en dat hij aan inwendige oorzaken zonder externe geweldadigheid sterft, gebeurt in hun visie krachtens het noodlot, maar dat een mens een slang of een monster verwekt, gaat buiten het noodlot om, evenzo wanneer hij door het zwaard of door het vuur het leven verliest. Daar zij van de macht van het noodlot geen hoge opvatting hebben, glijden zij niet al te zeer uit, want wie niet hoog klimt, kan ook niet vallen. Aristoteles is trouwens bijna overal in theologische zaken terughoudend, al moet ik met nadruk een uitzondering maken voor zijn traktaat *Over de Wereld*, een juweel van een boek, dat een heel andere, meer hemelse sfeer lijkt te ademen. Bij een Grieks auteur lees ik bovendien dat volgens Aristoteles het noodlot geen oorzaak maar een bepaalde vorm van causaliteit was, werkzaam in wat noodzakelijk verordend is. Wat een filosofenbrein, dat de fortuin en het toeval serieus tot de oorzaken durft te rekenen maar niet het noodlot! Maar hem laat ik verder schieten en ik kom bij mijn Stoïcijnen (ik wil niet verbergen dat die richting mijn waardering en sympathie heeft), die de grondleggers van het dwingende noodlot zijn. Mijn definitie daarvan luidt aldus (in navolging van Seneca⁴⁶): een noodzakelijkheid eigen aan alle dingen en handelingen, die door geen andere kracht verbroken kan worden, of (in navolging van Chrysippus⁴⁷): een spirituele macht die onze hele wereld ordelijk bestuurt. Als je deze definities verstandig en niet te ruim interpreteert, zijn ze niet al te ver bezijden de waarheid. Dit geldt trouwens voor hun gehele filosofie, ware het niet dat deze in de publieke opinie allang op het schavot gebracht is. Men wrijft hun twee godslasteringen aan, nl. dat God en de inwendige handelingen, ook die van onze wil, volgens hen aan het juk

*Lezing van de editie van 1599; vóór 1599 luidde de tekst: 'op datzelfde narrenschip vaart vandaag de dag niet alleen het gehele astrologendom maar ook (o schande!) menig theoloog.'